

«ԺԵՆԳՅԱԼՈՎ ՀԱՅԸ» 2020 Թ. ԱՐՑԱԽՅԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՕՐԵՐԻՆՆԵՐՆԵՐԸ¹

Ռուզաննա Ծատուրյան

Գիտաշխատող
ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ
ՀՀ, Երևան, Չարենցի 15
Էլ. հասցե՝ ruzanna.tsaturyan@iae.am

Ռոման Հովսեփյան

Կենսաբանական գիտությունների թեկնածու, ավագ գիտաշխատող
ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ
ՀՀ, Երևան, Չարենցի 15
Էլ. հասցե՝ roman.hovsepyan@iae.am
Հոդվածը ներկայացվել է 17.02.2021, գրախոսվել է 14.03.2021,
ընդունվել է տպագրության 28.06.2021
DOI: 10.53548/03208117-2021.2-305

Ներածություն

Ժենգյալով հացը վայրի և մշակովի ուտելի բույսերով պատրաստված միջուկով թխվածք է, որը տարածված է Արցախում, Սյունիքում²՝ առավելապես Գորիսի և Կապանի շրջաններում, և Վայոց ձորում: Ժենգյալով հացի միջուկի համար օգտագործում են վայրի և մշակովի ուտելի տարբեր բույսեր, որոնց տեսականին փոփոխվում է ըստ սեզոնայնության և առկայության³:

Ժենգյալով հացն ընկալվում է որպես արցախյան ինքնության բաղադրիչ և դեռևս մինչպատերազմյան տարիներից օգտագործվում է Արցախում և Արցախից դուրս կազմակերպվող տարատեսակ միջոցառում-

¹ Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ գիտության կոմիտեի տրամադրած ֆինանսական աջակցությամբ՝ 20TTSH-053 ծածկագրով գիտական նախագծի շրջանակում:

² Ուշագրավ է, որ Ժենգյալով հացը, լինելով նաև Սյունիքի և Վայոց ձորի մարզերի համար տիպական, մեծ հանրայնություն վայելող և սիրված ուտեստ պատերազմի օրերին չհիշատակվեց որպես այդպիսին, սակայն դրա մասին սկսեցին խոսել պատերազմի ավարտից հետո (տե՛ս հոդվածի վերջում գտնվող Ինտերնետային աղբյուրների (I) ցանկի I 93, 102, 107 հղումները):

³ Ժենգյալով հացի միջուկում օգտագործվող բույսերի մասին տե՛ս Ծատուրյան 2009, 36-38, Цатрян, Меликян 2010, 34-38, Ծատուրյան 2014, 34-38:

ներում և նախաձեռնություններում՝ ներկայացվելով որպես արցախյան ինքնության, մշակույթի և ավանդական խոհանոցի խորհրդանիշներից մեկը (11-4 և այլն): Այն խորհրդանշական դեր ունեցավ նաև 2020 թ. սեպտեմբերի 27-ին սկսված պատերազմի ընթացքում, երբ ադրբեջանական զինված ուժերը հարձակում գործեցին Արցախի Հանրապետության ողջ տարածքում: Ռազմական գործողությունների հետևանքով Հայաստանի Հանրապետություն տեղափոխվեցին Արցախի խաղաղ բնակիչները՝ հիմնականում կանայք, երեխաներ և տարեցներ: ՀՀ միգրացիոն ծառայության տվյալներով՝ պատերազմի ընթացքում Հայաստան են տեղափոխվել շուրջ 90,000 արցախցիներ⁴: Նրանք հանգրվանել են Երևանում, Սյունիքում և ՀՀ այլ մարզերի գյուղերում ու քաղաքներում: Տեղահանվածների՝ ՀՀ-ում տեղաբաշխման, կացարանով, սննդով, հագուստով ապահովելու գործընթացը պաշտոնապես կանոնակարգվում էր ՀՀ կառավարության կողմից: Աղետի ու ճգնաժամի, մարդկանց զանգվածային տեղահանությունների այս իրավիճակում Հայաստանում տարբեր հանրային և անհատական նախաձեռնություններ առաջացան, որոնց նպատակն էր տեղահանված արցախցիներին կացարանով ապահովումը, կենցաղի կարգավորումը և եկամտի աղբյուրների ստեղծումը, ինչպես նաև ապրումակցումը և հոգատարությունը (110): Արցախցիների համար եկամտի հնարավորություն էր ստեղծվում հիմնականում Արցախից տեղափոխված կանանց «մշակութային, կենցաղային»՝ խոհարարական, ստեղծագործական, արհեստագործական հմտությունները կիրառելու կամ բարեգործական տարբեր առաջարկների վերածելու «համերաշխության նախաձեռնությունների»⁵ շնորհիվ:

Զուգահեռաբար սկսեցին կազմակերպվել Արցախի, արցախցիների, հայկական բանակի և զինվորների աջակցությանն ուղղված տարատեսակ ձեռնարկատիրական միջոցառումներ, որոնց շարքում առանձնացան Ժենգյալով հացի արտադրության և իրացման հարցերը: Ժենգյալով հացի արտադրությամբ ձեռնարկատիրական նախաձեռնությունները պարտադիր իրագործվում էին, իսկ որոշ դեպքերում համակարգվում էին Արցախից տեղահանվածների մասնակցությամբ:

Արցախյան խոհանոցի ուսեստները հաճախ դառնում էին այս նախաձեռնությունների առանցքը: Ընդ որում, հետաքրքրական է արցախյան

⁴ Արցախից տեղահանված և Հայաստան ժամանած անձանց տվյալների հավաքում, 2020.12.18, migration.am/news/412

⁵ Evangelinidis 2016, 3.

խոհանոցի ուտեստների ընտրությունը՝ ժենգյալով հաց, թթվեցրած բանջարեղեն, փախլավա, կուրկուտ՝ ցորենով և մսով շիլա, թխվածքներ, գաթա, բուսական թեյեր, մրգեր, գինիներ (աղ.), որոնց մի մասն արդեն ճանաչելի և պահանջված էին Հայաստանում, իսկ որոշներն էլ՝ նորությամբ պայմանավորված՝ նոր պահանջարկ էին առաջացնում:

Ուտեստին և փախստականներին, տեղահանվածներին, հակամարտությունից տուժածներին առնչվող հետազոտությունները արդիական են, քանի որ 2020 թ. կեսերի տվյալներով աշխարհում մոտ 80 մլն մարդ բռնի տեղահանված է⁶: Ուտեստը բռնի տեղահանվածների, փախստականների համար կատարում է կարևորագույն դեր ինչպես տնտեսական, այնպես էլ հոգեկան, զգայական իմաստով՝ կառուցում և վերաստեղծում, վերահաստատում է նրանց ինքնությունը, ինչպես նաև հիշեցնում է ժամանակները, երբ նրանք դեռ ամբողջապես ապահով էին ու տանն էին⁷:

Հետազոտության առարկան և մեթոդները

Ուսումնասիրվել է 2020 թ. սեպտեմբերի 27-ին Արցախի Հանրապետության դեմ Ադրբեջանի սանձազերծած պատերազմի ընթացքում Հայաստանում, մասնավորապես, Երևանում և առցանց միջավայրում «ժենգյալով հացի» հանրայնացման և սոցիալական, տնտեսական նախաձեռնություններում ներառման երևույթը:

Հոդվածի համար հիմք են դարձել անմիջական ազգագրական դիտարկումները՝ առաջարկվող ծառայություններից օգտվելու, առաջարկի ընթացքին հետևելու միջոցով և դաշտային հետազոտությունները (հարցումներ, հարցազրույցներ), առցանց մեդիա հարթակներում, մասնավորապես, Facebook սոցիալական ցանցում գրանցված ժենգյալով հացին առնչվող նյութերը, հրապարակումները (աղ.), որը հնարավորություն է տվել ներկայացնելու երևույթի ընդգրկումը, զարգացումները և նախնական վերլուծությունը: Աղյուսակում և օգտագործված 107 աղբյուրների մանրամասն ցանկում ներկայացված են ժենգյալով հացին առնչվող 40 հանրային նախաձեռնությունները, դրանց հեղինակները/իրականացնողները,

⁶ Mid-Year Trends 2020, UNHCR; 80 million forcibly displaced people worldwide, UNHCR's Refugee Population Statistics Database, 2020.

⁷ Anderson 2005, 186-208, Holtzman 2006, 361-378, Harbottle 1997, 175-186, 2004, 1-196, Searles 2002, 55-78, Lupton 1994, 668, Avakian 2005, 257-280, Sutton 2001, 1-211, Tsaturyan 2017, 30-40, Ծատուրյան 2014, 20-30:

ինչպես նաև նպատակն ու մասնակիցների շրջանակը, ինչը հնարավորություն է տալիս գրանցված դաշտային նյութերի նախնական համակարգման՝ հետագա համալրման և վերլուծությունների համար:

Նյութերը գրանցվել են 2020 թ. սեպտեմբեր – 2021 թ. հունվար ամիսների ընթացքում: Նյութերի գրանցման, հարցազրույցներ անցկացնելու համար սահմանափակող դեր են ունեցել պատերազմից տուժածների վիճակի զգայունությունը, ճշգրտող հարցերից խուսափելը, լարվածություն ու անվստահություն չառաջացնելու մոտեցումները, Ժենգյալով հացի մասին Ֆեյսբուքում կատարված որոշ գրառումների՝ հետագայում հեռացվելու հանգամանքը, ինչպես նաև COVID 19-ով պայմանավորված սահմանափակումներին հետևելը:

Ստացված արդյունքները և դրանց քննարկումը

Իրադարձությունների բնույթը և նպատակը

Պատերազմի ընթացքում ձևավորվեցին Ժենգյալով հացին վերաբերող տնտեսական, սոցիալական և մշակութային նախաձեռնություններ: Տնտեսական նախաձեռնությունները ներկայացված էին Ժենգյալով հացի արտադրությամբ և վաճառքով: Մեր դիտարկումները և գրանցած ազգագրական նյութերը ցույց են տալիս, որ այդ նախաձեռնությունների սկզբնական պատճառը, շարժառիթը և նպատակը սոցիալական էին՝ զբաղմունք ապահովել տեղահանված արցախցի կանանց համար⁸, որոշակի ֆինանսական եկամուտ ապահովել Ժենգյալով հացի արտադրությունում ներառված տեղահանված արցախցիների համար և/կամ եկամուտ ստանալ և դա ուղղորդել արցախցիներին (կամ բանակին) աջակցելու տարատեսակ նախաձեռնություններին (146, 111): Պատերազմի օրերին Ժենգյալով հացի արտադրության և իրացման դիտարկված նախաձեռնությունները բնույթով ավելի մոտ էին սոցիալական ձեռնարկատիրությանը, որն օգտագործում է ձեռնարկատիրական, բիզնեսավարման լուծումները՝ սոցիալական խնդիրների լուծման նպատակով⁹ և միավորում է առևտրա-

⁸ Օրինակ՝ «Արցախի ներուժն օգտագործելով ի շահ Արցախի՝ մի քանի հարց է լուծվում՝ կանանց զբաղվածություն, աշխատանքը՝ որպես վերականգնողական միջոց և ֆինանսական կայունություն» (152):

⁹ Սոցիալական ձեռնարկատիրությունը երկույթ է, երբ «քաղաքացիները մոբիլիզացնում են իրենց մասնավոր կամ հանրային, կորպորատիվ ռեսուրսները՝ հանրային արժեք ստեղծելու համար», Chandra, Paras 2020, 1-22:

յին և հումանիտար մոտեցումները¹⁰ ուղղորդվելով տուժածներին օգնելու ցանկությամբ, ի տարբերություն բիզնես նախաձեռնությունների՝ առաջին պլան չմղելով շահույթը, օգուտը կամ ռիսկերը:

Ժենգյալով հացի նախաձեռնությունների ժամկետները

Արցախյան պատերազմի օրերին ժենգյալով հացի նախաձեռնությունները երևան եկան հոկտեմբերի առաջին տասնօրյակում՝ պատերազմի սկսվելուց մոտ երկու շաբաթ հետո, և աստիճանաբար մարեցին պատերազմի ավարտից և արցախցիների մեծ մասի հայրենիք վերադառնալուց հետո՝ հիմնականում մինչև 2021 թ. հունվար ամիսը (աղ.): Մեղիա նյութերի վերլուծությամբ Հայաստանում հոկտեմբերի 10-ին արդեն հանրայնացվում էր Դիլիջանի Հովեր հյուրանոց-ռեստորանի՝ ժենգյալով հաց թխելու *Zhengyal forever!* (I12) նախաձեռնությունը, իսկ դրա հաջորդ օրը տեղի ունեցավ Նոր Հաճընի մշակույթի տանը քաղաքի երիտասարդական թիմի կողմից կազմակերպված «Ողջ հասույթը զինվորին» ժենգյալով հացի փառատոնը (I14), որոնց ընթացքում թխված և վաճառվող ժենգյալով հացը մեծ հանրայնություն էր վայելում: Այս նախաձեռնությունները առաջիններից էին, որոնց հետևեցին ուրիշները ու դրանց մասին տեղեկատվության տարածումը: Իսկ հունվարին ժենգյալով հացի արտադրությամբ և վաճառքով զբաղվող ընդամենը մի քանի սննդի կետեր էին մնացել (աղ.):

Ժենգյալով հացի նախաձեռնությունների տեղը և տարածքը

Սոցիալական ձեռնարկատիրական նախաձեռնությունները՝ ժենգյալով հացի արտադրությունը կամ վաճառքը, հաճախ առաքումով, իրականացնում էին.

- բացօթյա վայրերում,
- տեղահանված արցախցիների հանգրվանած վայրերում,
- հանրային սննդի ցանցերում և մթերային խանութներում,
- բարեգործական տոնավաճառներում (աղ.):

Ժենգյալով հացի բացօթյա թխման ու վաճառքի կետեր բացվեցին Երևանի կենտրոնական փողոցներում՝ Աբովյան փողոց, Հյուսիսային պողոտա, Իսահակյան փողոց, Մալաթիա-Սեբաստիա վարչական շրջանի գյուղատնտեսական շուկայի մոտակայքը: Այս տարածքները ծածկով

¹⁰ Battilana, Lee 2014, 397-441.

բացօթյա տաղավարներ էին՝ ներսում հարմարեցված լայն, հարթ մետաղական տաքացվող մակերեսներով՝ վառարաններով¹¹ և սեղանի մասով առանձնացված էին գնորդներից (նկ. 1): Վաճառքի համար հաճախ օգտագործվում էին համացանցային հարթակները, հիմնականում Facebook սոցիալական ցանցը, ինչպես նաև սննդի կետերի, ռեստորանների և խանութների կայքերը (աղ.):

**Ժենգյալով հացը որպես Արցախի խորհրդանիշ ներկայացնելը.
արցախյան ավանդական ուտեստ և ինքնության բաղադրիչ**

Ժենգյալով հացը որպես արցախյան ինքնության բաղադրիչ է ընկալվում Արցախում և Արցախից դուրս՝ կապված Արցախի պատմությունը, մշակույթը և լանդշաֆտը որպես ինքնություն ներկայացնելու հետ: Պատերազմական շրջանում Ժենգյալով հացի արտադրության ու վաճառքի իրական և առցանց տարածքները վաճառքի և խոհարարական-արտադրական միջավայրերից դարձել էին գաղափարական միջավայրեր՝ ներկայացնելով արցախյան ինքնության բաղադրիչ-ձևավորումներ, ինչպես, օրինակ, Արցախի և Հայաստանի դրոշները, քարտեզը, «Մենք ենք, մեր սարերը» (պապիկ-տատիկի) արձանը, Արցախը ներկայացնող պատկերները, լուսանկարները՝ նախաձեռնության շնորհիվ ստացած շահույթից վիրավորված զինվորներին կամ փախստական ընտանիքներին օգնության դրվագներով, Արցախի հետ կապված ապրանքների ցուցադրություն և վաճառք (պահածոներ, մթերք, նկարազարդ պայուսակներ և այլն), ինչպես նաև պատերազմի պաշտոնական կարգախոսներից #Artsakh, #Հաղթելուենք, #RecognizeArtsakh, #withArtsakh, #womenforArtsakh, #withoursoldiers, #Հաղթական Ժենգյալ և այլ հեշթեգեր, որոնք կարծես ամբողջացնում ու հիմնավորում էին վաճառքի իրական և վիրտուալ տարածքների նշանակությունն ու նպատակը (նկ. 1, 2, աղ.): Ժենգյալով հացը որպես արցախյան ավանդական ուտեստ, արցախյան մշակույթի բաղադրիչ և արցախցիների ինքնության մաս ներկայացնելը և Արցախի, արցախցիների և բանակի աջակցությանն ուղղված գաղափարախոսությունը ակտիվ շրջանառվում էր նաև համացանցում: Վիրտուալ տարածքները և Ժենգ-

¹¹ Արցախում Ժենգյալով հացը սովորաբար տնային պայմաններում թխում են ուռուցիկ կլորավուն մետաղյա սկավառակի՝ սաջի վրա: Մեղիա նյութերում ներկայացվում էին պատմություններ, երբ Արցախից տեղահանված կանայք իրենց հետ բերել էին նաև այս սաջերը՝ Հայաստանում Ժենգյալով հաց թխելու մտադրությամբ (156):

յալով հացի մասին լրագրողական նյութերը, այնուամենայնիվ, ավելի մեծաքանակ և հարուստ էին արցախյան ինքնության բաղադրիչ-ձևավորումներով, որովհետև չունեին տարածքի ֆիզիկական սահմանափակության խնդիր և ունեին տեքստային ու պատկերային (հեշթեգեր, էմոջիներ, նկարներ, վիդեոներ) դրսևորման հնարավորություն:

Հատկանշական են հասարակության և սպառողների կողմից վերոհիշյալ ներկայացման անվերապահ ընդունելությունը և աջակցությունը, որ դրսևորվում էին ժենգյալով հաց գնելու ցանկություն ունեցող մարդկանց ակտիվությամբ ու քանակով, գնումների ընթացքում նվիրաբերություններով, արտադրող արցախցիների նկատմամբ ցուցաբերած ապրումակցությամբ և սատարմամբ (I21, 24, 31 և այլն, տե՛ս նաև աղ.): Նշված գաղափարախոսությունը ակտիվ զարգացում ունեցավ նաև մեդիանյութերում, որոնք լրիվ համահունչ էին ժենգյալով հացի արտադրությամբ և վաճառքով զբաղվող նախաձեռնությունների գաղափարախոսությանը: Այսպես՝ Facebook-ում արված և այլ համացանցային գրառումներում ու պատկերային նյութերում, ինչպես նաև լրագրողական հաղորդումներում պատերազմի օրերին ժենգյալով հացը ներկայացնում էին որպես «Արցախի ամենահայտնի ուտեստ» (I26,69), «Արցախի ամենահամեղ այցեքարտ» (I14), «Արցախի համը» (I100), «ավանդական դարաբաղյան ուտեստ» (I29), «Արցախի խորհրդանիշ» (I24, 96, 33), «Արցախի խոհանոցի բրենդ» (I16) և այլն (աղ., նկ. 2): Պատերազմի օրերին ժենգյալով հացի հետ հիշատակվող արցախյան այլ ուտեստների շարքում առաջատարը փախլավան էր [19 տեղ նշվել է այլ ուտեստ, որոնցից 14-ի դեպքում փախլավան է նշվում (աղ. 1)]:

Վերոհիշյալ համատեքստում ժենգյալով հացի գնումը հավասարեցվել էր Արցախին, արցախցուն և բանակին/զինվորին օգնությանը: Նախաձեռնության կազմակերպիչները իրենց գրառումներում և լրագրողներն իրենց հաղորդումներում պատերազմի օրերին հատուկ նշում էին, որ շահույթը ամբողջությամբ կամ մասամբ ուղղվելու է «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամ, բանակ կամ զինվորներին և արցախցիներին (40-ից 28-ը): Հայրենասիրական բնույթի, մասնավորապես, Համահայկական հիմնադրամին կամ բանակին օգնելու մասին գրառումները նոյեմբերի 10-ից՝ պատերազմի ավարտից հետո դադարեցին (աղ.): Նույն կերպ լրագրողական նյութերից անհետացան սատարելու մասին նշումները, ֆեյսբուքյան համապատասխան գրառումները սկսեցին պակաս հավանություններ և սատարող մեկնաբանություններ ստանալ (աղ.):

Ժենգյալով հացի նախաձեռնությունների մասնակիցները և իրականացնողները

Ժենգյալով հացի ապրանքայնացման նախաձեռնությունները իրականացնում էին տարբեր հասարակական կամ բիզնես կազմակերպություններ՝ հանրային սննդի, բարեգործական կազմակերպություններ, խանութներ, ռեստորաններ, հյուրատներ, անհատական սոցիալական և բիզնես նախաձեռնություններ (աղ.)։ Բոլոր նախաձեռնություններում ժենգյալով հաց թխողները բացառապես կանայք էին։ Պատերազմի օրերին կատարված ինտերնետային, ներառյալ ֆեյսբուքյան և լրագրողական նյութերում գրեթե պարտադիր նշում էին, որ այն պատրաստել են արցախցի կանայք (40-ից 31-ը, աղ.)։

Ընդհանրապես¹² և մասնավորապես Արցախյան երկրորդ պատերազմի ընթացքում կանայք բռնի տեղահանվածների ամենամեծ ու ամենախոցելի խումբն են, որոնք ուղեկցում են երեխաներին և ծերերին, բախվում են միջավայրի, իրադարձությունների կտրուկ փոփոխությանը, եկամուտ և կացարան գտնելու խնդիրներին, կենցաղային հոգսերը արտասովոր, ճգնաժամային վիճակներում լուծելու մարտահրավերներին։ Տեղահանված կանանցից շատերը, բացի բուն տեղահանության հուզական վիճակից, նաև ունենալով պատերազմական գործողություններին մասնակցող ընտանիքի անդամ տղամարդիկ՝ ամուսիններ, որդիներ, եղբայրներ, հայրեր և այլն, իրենց մտահոգությունները, անհանգստությունները, վախերն ու ապրումները ստիպված են լինում զուգակցել տեղահանության հետևանքով առաջացած կոնկրետ իրավիճակների և խնդիրների հաղթահարմանը՝ դրանով կրելով բազմաբաղադրիչ հոգեկան և տնտեսական պարտավորություններ և բեռ։ Այս բոլոր պարտականություններով և ապրումներով հանդերձ, լինելով տնտեսապես առավել խոցելի և սթրեսային վիճակում¹³, կանայք «ճկունության անտեսանելի ուժ են» և կարողանում են հարկադրված հարմարվել նոր սոցիալական և բնական միջավայրին՝ հենվելով ավանդական գիտելիքի վրա և կատարելագործելով հմտությունները՝ դժվարություններին ժամանակ¹⁴։

¹² Brickell, Speer 2020, 131.

¹³ Ghimire 2011, 30-43.

¹⁴ Alam, Rahman 2017, 698.

Նկ. 1. Ժենգյալով հացի պատրաստման և վաճառքի կրպակ Հյուսիսային պողոտայի և Աբովյան փողոցի հատման մասում (31.10.2020, 14.11.2020, աղ., N 5)

Նկ. 2. Ժենգյալով հացը Արցախի, արցախցիների և արցախյան ինքնությանը, իսկ դրա իրացումը արցախցուն աջակցելուն առնչվող վաճառքի պատկերային գովազդի օրինակներ (171 - 12.11.2020, 143 - 28.10.2020)

Պատերազմի առօրեականության երկարատև փորձով պայմանավորված՝ Արցախի կանայք հանրային դերեր վերցնելու, պարբերաբար պաշտպանության խնդիրներով բացակայող տղամարդկանց դերերը լրացնելուն պատրաստակամ կերպար և հմտություններ ունեին, որը նրանց ավելի ճկուն դարձրեց նաև 2020 թ. պատերազմի ժամանակ:

Աղյուսակ

Ժենգյալով հացի նախաձեռնությունները և դրանց բովանդակությունը 2020 թ.
Արցախյան պատերազմի օրերին

Նախաձեռնության անուն կամ կազմակերպիչ *	Հիշատակումներ				
	Այլ ուսեռներ**	Պատրաստողները՝ արցախցի կանայք	Օգնություն Արցախին, արցախցիներին, զինվորներին, բանակին ևն	Պատերազմ	Հասարակական սատարում
1. Ժենգյալով հաց FB (I6-7,33)		+	+	+	+
2. Haterk Food FB (I8-9)	մղ, գն	+	+	+	
3. Հովեր հյուրանոց և ռեստորան (I12,13,17-19,22,23,29,34)	փ, մղ,թթ, ջմ,	+	+	+	+
4. Նոր Հաճրնի երիտասարդական թիմ (I14-16)		+	+	+	+
5. Հյուսիսային պողոտայի (կամ Արովյան-Արամ փողոցների խաչմերուկի) կետ (I21,24,25,27,30,42), Հայաստանցի մի քանի երիտասարդներ	փ, գթ, թկ, իլ, չր	+	+	+	+
6. Կ/թ «Մոսկվայի» դիմացի կետ (I40,94)	փ	+	+	+	+
7. Սարյան փ. x Մաշտոցի պ. այգում (I77)	փ, գթ, թթ	+	+	+	+
8. Կասկադի կետ, «Ապագան հիմա է» (I90,99)	թթ,փ,գթ, կտ	+	+	+	+
9. Մաչանենց մշակութային կենտրոն (I67)	թկ, կճ	+	+	+	+
10. Ստեփանակերտի շուկա (I20)			+	+	
11. Fauna Family Restaurant, FB (I26)	կտ, փ	+			
12. «Հերոսապատումներ Ժենգյալով հացի շուրջ» (I28)		+			
13. Ժենգյալով հաց, FB (I32)		+	+	+	+
14. Ժենգյալով, FB (I38,66,73)		+	+	+	+
15. Էստոնիայում հայկական համայնք, FB (I35)	փ, գթ, ղփ, քբ, գն		+	+	
16. Վարդենի, FB (I39,72)	փ, գթ	+	+		
17. Մարտունեցի կանայք Բյուրեղավանում (I44)		+	+	+	
18. Երևան, FB (I45)			+	+	
19. Արցախի Բարիքներ /Artsakhi Bariqner, FB (I47,96)	փ, գթ, թթ, գն ևն	+	+	+	+
20. GetAp Resort Arzni, FB (I50)	փ, թթ, կտ	+			
21. Ժենգյալով հաց Արովյանում, FB (I49)	փ, գթ				
22. Մեր Տունը Ռեստորան - Mer Toune Restaurant, FB (I51)		+	+	+	+
23. Salad is սոցիալական ձեռնարկություն, FB (I36,37,42,43, 52,53,57)	թթ ևն	+	+	+	+
24. Sarin's Արցախյան կոլորիտով կտորե պայուսակների արտադրություն (I54)			+	+	+
25. «ԴԵՊԻ ԼՈՒՅՍ» կրոնական կազմակերպություն, FB (I55-56)		+	+		+
26. «Արցախը Երևանում» անունով արցախյան ապրանքների տոնավաճառ (I76), Ոստան ռեստորան, FB (74,78,81,86,97)	փ, գթ, քգ, թ	+	+		+
27. Telcell, Արցախցիներից՝ արցախցիներին, FB (I58)		+	+		
28. Մանան Դաֆին, FB (I69)	փ, գթ	+	+	+	+
29. Դադիվանքի անուշներ, FB (I70,71)	փ, գթ, քղ	+	+	+	+
30. Boqonik bakery, FB (I76)		+			
31. Armenian Cooking, Արմինե Թոր (I80)			+	+	
32. Koriz (գլուխթեթք անմիջապես գլուխացուց), FB (I82)		+			

33. Dalma Garden Mall, «Արցախի գույները» տոնավաճառ, FB (I85,91)	փ	+			
34. Future is Now (a Yerevan-based humanitarian NGO) Machar 44 բարեգործական ռեստորանում, FB (I87,88)	փ, գթ, թթ	+	+		
35. Pier 28 ռեստորան, FB (I59-65,89,92,98)	թթ, մղ, գն, փ, թկ, կտ, գվ	+	+	+	+
36. Anna Isakhanyan, I am Arm Vegetarian~, FB (I95)					
37. Taste of Artsakh, FB (I68,100,105,106)		+		+	+
38. Ստեփանակերտի շուկա (I101)		+		+	
39. Ժենգյալով հաց, FB (I104)					
40. Ուրիշ Ժենգյալ / Oureesh zhengyal, FB (I84,103)		+	+	+	+

Հայալուսներ. * FB – Facebook, ** փ – փախլավա, թթ – թթուներ, քղ – քաղցրավենիք, գթ – գաթա, մղ – մեղր, գն – գինի, թկ – թերթերուկ, հլ – հալվա, չր – չրեր, թյ – թեյեր, կտ – կտրկուտ, ղփ – ղափամա, կճ – կճախաշ, քգ – քյալագոշ, քբ – քյաբաբ, գվ – գլիտվեյն:

Արցախցի կանանց տարատեսակ գործունեություններում ներկայացվածության առումով նկատելի էին տարիքով պայմանավորված որոշ տարբերություններ: Երիտասարդներն ավելի շատ զբաղվում էին հանրայնացման, գովազդի, առաքման գործերով, իսկ տարիքով կանայք, որպես ավանդույթներին տիրապետողներ և հետևողներ, ներգրավված էին «ճիշտ» կամ «իսկական» ժենգյալով հաց պատրաստելու գործում (աղ.): Միաժամանակ՝ ավագ սերնդի կանանց համար հասարակայնորեն ավելի ընդունելի էին հանրային դիսկերից ազատված գործունեության մեջ ընդգրկված լինելը, հանրային ակտիվ հաղորդակցություն ենթադրող դերեր ստանձնելը:

Ժենգյալով հացի միջուկը

Ժենգյալով հացի միջուկը Արցախում պատրաստվում է մինչև 32 վայրի և մշակովի բուսատեսակներից¹⁵ վայրի. թրթնջուկ (*Rumex acetosa*), ըվիլուկ (ավելուկ, *Rumex crispus*), պոլապորտ (կավաժիպակ, *Anchusa azurea*), սիմսիմոկ (անմոռուկ, *Myosotis arvensis*), ճրճոռոկ (աստղիկ, *Stellaria media*), կոնանջուկ (ծվծվուկ, *Silene alba*), ծրտըպաշար (հովվամաղախ, *Capsella bursa-pastoris*), կնձմնձուկ (կերբելուկ, *Anthriscus cerefolium*), սիբեղն (սիբեխ, *Falcaria vulgaris*), խազազ (սոխ տարորինակ, *Allium paradoxum*), շիրիշ (շրեշ, *Eremurus spectabilis*), պուտուտկուն (խաշխաշ, *Papaver somniferum*), մնեշակ (մանուշակ, *Viola odorata*), պենջար (եղինջ, *Urtica dioica*), շընպենջար (եղինջ խայթող, *Urtica urens*), փուրփուտ (փիփերթ, *Malva neglecta*), թալ (թելուկ, *Chenopodium album*, *Atrip-*

¹⁵ Ծատուրյան 2014, 6-7.

lex patula), սինձ (*Tragopogon orientalis*), մշակովի. սողան (սոխ, *Allium cepa*), սխտոր (*Allium sativum*), թարխուն (*Artemisa dracunculus*), սամեթ (սամիթ, *Anethum graveolens*), կինձ (զինձ, *Coriandrum sativum*), նանա (*Mentha piperita*), մարոլ (հազար, *Lactuca sativa*), պեխկ, ռեդիսկա (բողկ, *Raphanus sativus*), շաղգամ (*Brassica rapa*), պեխկուկ (աղբուկ, *Sisymbrium loeselii*), սպանաղ (սպանախ, *Spinacia oleraceae*), ճակնդեղ (*Beta vulgaris*), կարտոշկա (կարտոֆիլ, *Solanum tuberosum*), լոբի (*Phaseolus vulgaris*):

Ժենգյալով հացի արտադրության և վաճառքի սույն հոդվածում քննարկվող նախաձեռնություններում հաճախ շեշտադրվում է միջուկի համար օգտագործվող բույսերի քանակությունը (նշվող քանակությունները տարբեր են՝ 7-ից 20 և անգամ 27, 40) և վայրի բույսերի «արցախյան ծագումը» և կամ «միայն Արցախում աճելու հանգամանքը» (աղ.): Երբեմն օգտագործում էին նաև այդ բույսերի բարբառային անունները՝ վերջիններիս արցախյան լինելը ընդգծելու համար: Երևանի կենտրոնում գործող Ժենգյալով հացի պատրաստման ու վաճառքի կետերում մեր ազգագրական հետազոտությունների ժամանակ պատրաստող կանայք նշում էին, որ միջուկի համար օգտագործում են.

1. Հյուսիսային պողոտայի կետում (աղ., N 5, 31.10, 14.11, 20.12.2020)՝ սոխ՝ կանաչ և գլուխ, բազուկ, ճակնդեղ, սպանախ, եղինջ, համեմ, սամիթ, մաղադանոս, նանա, թրթնջուկ, կյարմանձուկ¹⁶:

2. «Մոսկվա» կինոթատրոնի դիմացի կետում (աղ., N 6, 14.11.2020)՝ բազուկ, համեմ, սամիթ, մաղադանոս, սոխ, թթվաշ, կյարմանձուկ:

3. Աբովյան փողոցի Ոստան ռեստորանի կետում (աղ., N 26, 14.11.2020) նշեցին, որ օգտագործում են 12, ապա 20 տեսակ կանաչի և թվարկեցին՝ ավելուկ, պենջըր, կընձմընձուկ, ճըռճըռուկ, ճուղուպուտ, ճնճուկ, սամիթ, սոխ, սպանախ, կինձ, թրթնջուկ, եղինջ, բազուկի տերև, ավելուկ, սըմսըմոկ, տըտպաշար, պըռավի պորտ, մոխրաթալ, թալ:

Մոսկովյան փողոցի Pier 28 ռեստորանի կետում (աղ., N 35, 20.12.2020)՝ համեմ, սոխ, սամիթ, տնձմերուկ, ճոճուկ, եղինջ և բազուկի ճավ (տերևներ): Ժենգյալով հացը պատրաստվում է որոշակի բույսերով, որոնցից վայրիները ունեն որոշակի աճման արեալներ և սեզոնայնություն¹⁷: Այդ պատճառով Ժենգյալով հացի դասական տարբերակի պատրաս-

¹⁶ Նշվեց՝ քիչ: «Մեր կանաչիները չեն, բայց էլի համով ա», - անկեղծացավ Ժենգյալով հաց պատրաստող արցախցի կանանցից մեկը:

¹⁷ Ծառյան 2009, 36-38, Цатрян, Меликян 2010, 34-38, Ծառյան 2014, 34-38:

տումը, ավանդույթներով պայմանավորված սահմանափակումներից բացի, ունի նաև որոշակի տարածաշրջանային սահմանափակումներ և սեզոնայնություն: 2020 թ. արցախյան պատերազմի օրերին՝ սեպտեմբեր-նոյեմբեր ամիսներին ժենգյալով հացում օգտագործվող վայրի և որոշ մշակովի բույսեր այլևս չէին աճում անգամ Արցախում: Բացի այդ, եթե նույնիսկ համապատասխան սեզոն լիներ, այդ վայրի բույսերից շատերը Հայաստանի Հանրապետության տարածքում, մասնավորապես Երևանում հայտնի չէին: Ըստ մեր ազգագրական դիտարկումների և համեմատարժանագրումների՝ բացակայում էին ժենգյալով հացի միջուկի բաղադրիչ կազմող վայրի բույսերը: Պատերազմի օրերին այս խնդիրները լուծվեցին ավանդական բաղադրատոմսի փոփոխությամբ. ժենգյալով հացը պատրաստում էին այդ սեզոնին առկա մշակովի կանաչիներով՝ բազուկի, սպանախի տերևներ, սամիթ, համեն և այլն, իսկ թթվաշությունն ապահովում էին նաև կիտրոնաթթվով: Ընդ որում, բաղադրատոմսի փոփոխությունը որոշ դեպքերում նոր նախաձեռնության առիթ էր դառնում, ինչպես, օրինակ՝ բազուկի տերևների օգտագործումից հետո ցողունների թթվի առաջարկը (աղ., N 3, N 20 ևն):

Եզրակացություններ

2020 թ. արցախյան պատերազմի ընթացքում Արցախին և արցախահայությանը աջակցելուն միտված տարատեսակ սոցիալական միջոցառումների շրջանակներում արցախյան ուտեստներից ժենգյալով հացի հետ կապված ձևավորվեցին աջակցության նախաձեռնություններ: Ըստ նախնական դիտարկումների՝ ճգնաժամի պահերին ինքնության «խոհանոցային» այս «կանաչ» բաղադրիչի ընտրությունը կարող էր պայմանավորված լինել «ժենգյալով հացի»՝ որպես արցախյան խոհանոցի խորհրդանիշի («Արցախի խոհանոցի բրենդ»)՝ կայունացած հանրային ընկալմամբ, ինչպես նաև դրա պատրաստման ոչ աշխատատար լինելով, բաղադրիչների զգալի մասի մատչելիությամբ, բաղադրատոմսի ճկուն փոփոխության հնարավորությամբ, արդեն իսկ Արցախում մինչպատերազմական շրջանում հանրային տարածքներում՝ շուկաներում, զբոսաշրջային վայրերում պատրաստելու փորձի առկայությամբ:

Ժենգյալով հացի հետ կապված հանրային այս նախաձեռնություններում դրսևորվեց նաև տեղահանության, ուտեստի և կանանց ճկունու-

թյան ռազմավարությունը՝ ցույց տալով ճգնաժամային իրողություններում մշակութային մոդելների բազմազան հնարավորությունները:

Գրականություն

- Ծատրյան Մ.Ս. 2009, Սննդի մեջ օգտագործվող որոշ բույսերի տարածվածությունը ԼՂՀ տարածքում, Արցախի պետական համալսարանի գիտական տեղեկագիր, N 2 (20), էջ 36-38:
- Ծատրյան Մ.Ս. 2014, Բուսական միջուկով հացի մեջ օգտագործվող վայրի բույսերի տարածվածությունը ԼՂՀ-ում, նրանց կենսաբանական առանձնահատկությունները և մշակության մեջ ներդնելու հնարավորությունները, Զ.01.02. «Բուսաբուծություն» մասնագիտությամբ գյուղատնտեսական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության սեղմագիր, Երևան, Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարան, 29 էջ:
- Ծատրյան Ռ. 2014, Ճամփորդող ինքնություն. ուտեստը ուղեբեռներում, Հաբիթուս. մարդաբանական և հնագիտական ուսումնասիրություններ, հ. 1, Մարության Հ., Պետրոսյան Է., Պետրոսյան Հ., Հովսեփյան Ռ., Մելքումյան Հ. (խմբ.), Երևան, «Գիտություն», էջ 20-30:
- Цатрян М., Меликян А. 2010, Характеристика некоторых дикорастущих растений, распространенных на территории Карабаха (Арцаха) и их применение в кулинарии, Известия государственного аграрного университета Армении, N 2, Ереван, с. 34-38.
- Alam K., Rahman M.H. 2017, The Role of Women in Disaster Resilience, Handbook of Disaster Risk Reduction & Management, p. 697-719.
- Anderson E. 2005, Foods and Borders: Ethnicities, Cuisines, and Boundary Crossings, Everyone Eats: Understanding Food and Culture, New York, NYU Press, p. 186-208.
- Avakian A.V. 2005, Shish Kebab Armenians: Food and the Construction and Maintenance of Ethnic and Gender Identities Among Armenian American Feminists, Avakian A.V., Haber B. (auth.), From Betty Crocker to Feminist Food Studies: Critical Perspectives on Women and food, Amherst, University of Massachusetts Press, p. 257-280.
- Battilana J., Lee M. 2014, Advancing Research on Hybrid Organizing – Insights from the Study of Social Enterprises, Academy of Management Annals, N 8(1), p. 397-441.

- Brickell K., Speer J. 2020, Gendered and Feminist Approaches to Displacement, Adey P. et al. (eds), *The Handbook of Displacement*, Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-47178-1_10. (15.02.2020).
- Chandra Y., Paras A. 2020, Social Entrepreneurship in the Context of Disaster Recovery: Organizing for Public Value Creation, *Public Management Review*, DOI: 10.1080/14719037.2020.1775282, p. 1-22.
- Evangelinidis A. 2016, The Greek State's Response to the Refugee Crisis and the Solidarity, *Contemporary Southeastern Europe*, N 3 (1), p. 32-36.
- Ghimire A. 2011, Rethinking "Women" in Forced Displacement, *Refugee Watch: A South Asian Journal on Forced Migration*, N 37, p. 30-43.
- Harbottle L. 1997, Taste and Embodiment: The Food Preferences of Iranians in Britain, Macbeth H. (ed.), *Food Preferences and Taste: Continuity and Change*, Oxford, Berghahn Books, p. 175-186.
- Harbottle L. 2004, Food for Health, Food for Wealth: Ethnic and Gender Identities in British Iranian Communities, *Anthropology of Food & Nutrition*, Oxford, Berghahn Books, 196 p.
- Holtzman J.D. 2006, Food and Memory, *Annual Review of Anthropology*, N 35 (1), p. 361-378.
- Lupton D. 1994, Food, Memory, and Meaning: The Symbolic and Social Nature of Food, *Sociological Review*, N 42 (4), p. 664-685.
- Searles E. 2002, Food and the Making of Modern Inuit Identities, *Food and Foodways*, N 10, p. 55-78.
- Sutton D.E. 2001, *Remembrance of Repasts: An Anthropology of Food and Memory*, Oxford, UK, Berg, 211 p.
- Tsatryan R. 2017, Remembering the Tastes: Sassounian Foodways at Nekin Bazmaberd, Haven't we Shared Enough Bread and Salt together? Kars, Kars Urban and Cultural Research Center, p. 30-40.
- UNHCR, Mid-Year Trends 2020, unhcr.org/statistics/unhcrstats/5fc504d44/mid-year-trends-2020.html (15.02.2020).
- UNHCR's Refugee Population Statistics Database, 2020, unhcr.org/refugee-statistics/ (15.02.2020).

Օգտագործված Facebook-յան հրապարակումների և լրագրողական նյութերի ինտերնետային աղբյուրների (I) ցանկ (ըստ հրապարակման ժամանակագրության, վերջին բեռնման օրը՝ 15.02.2020)

1. 2018.03.31, Հայաստանը միայն Ազնավոր ու Յեղասպանություն չէ, կամ ֆրանսիական խոհարարն ու ժենգլավով հացը, Լատուրա Սարգսյան, Sputnik, [sputnikne.ws/skms](https://sputnik.am/skms)

2. 2018.06.26, «Ժենգյալով հացի փառատոն». Արցախի նոր այցեքարտը, Ասատուր Եսայանց, Sputnik, sptnkne.ws/s8Nw
3. 2018.11.26, Խոշոր նախագիծ. հայ խոհարարները զբաղվում են տոլմայի և ժենգյալով հացի հանրահռչակմամբ, Անի Լիպարիտյան, Sputnik, sptnkne.ws/pj7U
4. 2018.12.13, Արցախում թխված մոտ 3 մետր երկարությամբ ժենգյալով հացը գրանցվել է «Դյուցազնագրքում», artsakhpress.am/arm/news/97910/arcakhum---t_khvats---mot---3-metr---erkarutyamb---zhengyalov-hacy---grancvel-e-dyucznagrqum-lusankarner.html
5. 2019.04.13, Պատմության մեջ առաջին անգամ Արցախում աշխարհի ամենամեծ ժենգյալով հացը կթխեն, sptnkne.ws/nAup
6. 2020.09.27a, Ժենգյալով հաց, facebook.com/jengyalovhac1/,
7. 2020.09.27a1, Պատերազմական վիճակին առաջին արձագանքը՝ 27.09-ին («#ՀԱՂԹԵԼՈՒԵՆՔ AM Փառք ու պատիվ հայ զինվորին»), Ժենգյալով հաց, facebook.com/jengyalovhac1/posts/697186114479930
8. 2020.09.27b, Հաթերք Ֆուդ, facebook.com/HaterkFood/,
9. 2020.09.27b1, Պատերազմական վիճակին առաջին արձագանքը՝ 27.09-ին («Ի հեճուկս թշնամու/Մենք կանգնելու ենք/Կովելու ենք /Հաղթելու ենք/ԶԵՆԲՎ, ԿԱՄՔՈՎ, ՄՇԱԿՈՒՅԹՈՎ/Աստված պահապան ՀԱՅ ԱԶԳԻՆ»), Հաթերք Ֆուդ, facebook.com/HaterkFood/posts/2503539083271249
10. 2020.10, Հաղթանակի համար (forvictory.am)
11. 2020.10.01, Բոլորն էլ մեր էրեխեքն են, միասին հաղթելու ենք. Ժենգյալով հաց՝ հատուկ զինվորների համար, Ժիրայր Ոսկանյան, Առաջին լրատվական, 1in.am/2831500.html
12. 2020.10.10a1, Zhengyal forever! Facebook event, Հովեր հյուրանոց և ռեստորան, facebook.com/events/671700553455419
13. 2020.10.10a, Հովեր հյուրանոց և ռեստորան, facebook.com/HOVER-boutique-hotel-res-restaurant-2697314956961732
14. 2020.10.11a1, Ժենգյալով հացի փառատոն. «Ողջ հասույթը զինվորին», Սառա Հարությունյան, Առավոտ – Լուրեր Հայաստանից, aravot.am/2020/10/11/1142525/
15. 2020.10.11a, Նոր Հաճնի երիտասարդական թիմ Facebook post, facebook.com/norhachn-youthteam/posts/206392567573443
16. 2020.10.14, Ժենգյալով հացի փառատոնը Նոր Հաճն քաղաքում, Արմինե Օլեյան, Ռաֆիկ Սողոմոնյան, «Ազդարար», ԱՐ հեռուստաընկերություն, fb.watch/2tIVKIE0NO/, youtube.com/watch?v=XPwsm-p7KkQ
17. 2020.10.16a, Ժենգյալով հաց՝ արցախցիներից. արցախատավուշյան բիզնես նախագիծ, Սերա Դուկայան, Նարեկ Ալեքսանյան, Հետք, hetq.am/hy/article/123173,
18. 2020.10.16b, Ժենգյալով հացի եկամուտը՝ աշխատավարձ արցախցի կանանց համար, Ա1+, youtu.be/w3j2pjelr3c
19. 2020.10.17a, «Մեզ էստեղ լավ են նայում, բայց մենք ուզում ենք հետ գնանք մեր տունը՝ Արցախ». Արցախցի կանայք Դիլիջանում ժենգյալով հաց են պատրաստում և վաճառում, Սաթենիկ Հովսեփյան, Առավոտ, aravot.am/2020/10/17/1144516/
20. 2020.10.17b, «Պակասել չկա, տղերք». տիկին Լեսմոնյան օդային տազնապի ձայնի տակ ժենգյալով հաց է թխում, Sputnik/Ashot Gevorgyan, armeniasputnik.am/video/20201017/24953679/pakasel-chka-txerq-lesmonya-zengalyan-hac.html
21. 2020.10.19a1, Արցախյան ոգին ու համնուհոտը՝ Երևանի կենտրոնում, Sputnik, sptnkne.ws/FnkA

22. 2020.10.19b1, Արցախցի կանայք Դիլիջանում ժենգյալով հաց են թխում, Հերմինե Բաղդասարյան, Լուրեր, Հայաստանի հանրային հեռուստաընկերություն, 1lurer.am/hy/2020/10/19/Արցախցի-կանայք-Դիլիջանում-ժենգյալով-հաց-են-թխում/340161
23. 2020.10.19b2, Ժենգյալով հացի բույրը՝ Դիլիջանում. «Էմին դյոնումը ժենգյալ ուտվան ընք Դեդո-Բաբոյին կողքին», armday.am/post/147920/zhengjalov-hatsi-bo-jry-dilijano-m-emin-djono-my-zhengjal-o-tlan-ynq-dedo-babojin-koghqin-
24. 2020.10.19a2, Ժենգյալով հացի հերթ Հյուսիսային պողոտայում. Ստեփանակերտցի կանայք որոշել են օգնել բանակին, Ասատուր Եսայանց, Sputnik, sptkne.ws/FnkB
25. 2020.10.19a3, Ղարաբաղյան խոհանոցի այցեքարտը՝ Երևանի սրտում. Ժենգյալով հացի վաճառքից ստացված եկամուտը փոխանցվում է հիմնադրամին, news.am/arm/news/608805.html
26. 2020.10.20a, “Fauna Family” նեստորան post, facebook.com/faunafamilyrestaurant/posts/179117247137061
27. 2020.10.20b, Ժենգյալով հաց՝ Երևանի սրտում. Արցախցի տիկին Արմինեն գինվորների համար գումար է աշխատում, Իրավաբան.net, iravaban.net/297017.html
28. 2020.10.20c, «Հերոսապատումներ ժենգյալով հացի շուրջ», Հասմիկ Մաթևոսյան, Հյուսիսի Արցախ-Հայաստան համակեցության ճամբարային ջոկատ, hasmikmat369.wordpress.com/2020/10/20/ուրբաթ-պարապմունք՝-հերոսապատումներ/, hasmikmat369.wordpress.com/2020/10/23/հերոսապատումներ-ժենգյալով-հացի-շուր/
29. 2020.10.21, «Լոխ լավ ա», կամ ինչպես են արցախցի կանայք ամրացնում թիկունքը տաք ժենգյալով հացով, Նանա Մարտիրոսյան, Sputnik, sptkne.ws/Fump
30. 2020.10.22a, Արցախցի կանայք Երևանում ժենգյալով հաց են թխում և վաճառքից գոյացող հասույթը փոխանցում հիմնադրամին, Ռոբերտ Զարգարյան, Ազատություն ռադիոկայան, facebook.com/azatutyun/videos/377202030308866
31. 2020.10.22b, Արցախի մասնիկը՝ Երևանի կենտրոնում. ինչպե՞ս են արցախցի կանայք ժենգյալով հաց թխում Երևանում, Նովոստի-արմենիա, newsarmenia.am/am/news/nagorno_karabakh/Arcakhi-masnikey-Yerevan-kentronum-/
32. 2020.10.22c, Ժենգյալով հաց, facebook.com/ժենգյալով-հաց-103025944939572/
33. 2020.10.23a, Ժենգյալով հաց, facebook.com/jengyalovhaci/posts/716855762512965
34. 2020.10.23b, Կատակներով ու ինքնագրերով. ինչպես են արցախցի կանայք իսկական ժենգյալով հաց թխում Դիլիջանում, Aram Nersesyan, Nana Martirosyan, Sputnik, armeniasputnik.am/video/20201023/25027541/zengyalov-hacarcax-dilijan-kin.html
35. 2020.10.24a, Nelli Babayan, Facebook user post, facebook.com/photo?fbid=3641736732527751&set=a.718148481553272
36. 2020.10.24b, Salad is, facebook.com/saladisarmenia/
37. 2020.10.24b1, Salad is, facebook.com/saladisarmenia/posts/369393534483148
38. 2020.10.25a, Ժենգյալով, facebook.com/jengyalov/
39. 2020.10.25b, Վարդենի, facebook.com/dizayn.flowers/posts/634551193890493
40. 2020.10.26a, Ժենգյալով հաց Արուլյան փողոցում, facebook.com/profile.php?id=100057040749028
41. 2020.10.26b, Արցախյան կողորիտ՝ Երևանում. Հայտնի ժենգյալով հացն ու փախվական՝ Երևանի հենց սրտում, Մարինա Սայան, Առավոտ Լուսո, Հայաստանի հանրային հեռուստաընկերություն, 1tv.am/hy/video/Արցախյան-կողորիտ-Երևանում/164315
42. 2020.10.26c, Salad is, facebook.com/saladisarmenia/posts/371483690940799
43. 2020.10.28a, Salad is, facebook.com/saladisarmenia/posts/373438530745315

44. 2020.10.28b, Ժենգյալով հաց՝ Արցախից եկած կանանց ձեռքով, Աելիտա Մխչյան, free-news.am/post/3aa2c04d6c1d56338ed64940414cc892
45. 2020.10.29a, Երևան, facebook.com/permalink.php?story_fbid=116786643553828&id=108351281064031
46. 2020.10.29b, Պատերազմ, թթու և ժենգյալով հաց. իրենց տները քաճ արցախցիների կյանքի մասին, Արմինե Մարտիրոսյան, JAMnews, jam-news.net/am/ղարաբաղցիներ-տեղափոխում-հայաստան-օգ/
47. 2020.10.30a, Արցախի բարիքներ, facebook.com/artsaxibariqner/
48. 2020.10.30b, Արցախյան ժենգյալով հաց, facebook.com/Արցախյան-ժենգյալով-հաց-108480641062316/
49. 2020.10.30c, Ժենգյալով հաց Արմյանում, facebook.com/Ժենգյալով-հաց-Արմյանում-103654544884989/
50. 2020.10.30d, «ԳետԱփ» հանգստի գոտի, facebook.com/getapresortarzni/posts/818919258935641
51. 2020.10.30e, Մեր Տունը Ռեստորան - Mer Toune Restaurant, facebook.com/watch/?v=362109338458008
52. 2020.10.31, «Ե՛կ ժենգյալով հաց օտինք», որ սահմանում զինվորը չմտածի ընտանիքի մասին, թիկունքում ընտանիքը՝ զինվորի մասին, aysor.am/am/news/2020/10/31/ժենգյալ-արցախ/1764867
53. 2020.11.01, Salad is, facebook.com/saladisarmenia/posts/377042633718238
54. 2020.11.02, «Վախտեն ընք ասալ՝ "Make ժենգյալով հաց, not war", որովհետև հալ յամ տինը իլալ չի, վեր մըզնիետ կովան խեր տեսած ինի», facebook.com/101293474689818/posts/208105360675295/
55. 2020.11.03a1, Nare Gevorgyan, Facebook user post, facebook.com/permalink.php?story_fbid=3415047055241321&id=100002081794105
56. 2020.11.03a2, «Չեմ հասցրել անգամ նորմալ շորեր հետս բերել, բայց այն երկաթը, որի վրա ժենգյալ եմ պատրաստում հետս բերել եմ...», Դեպի լույս facebook.com/ElpisPistisAgapi/posts/1768701599951479
57. 2020.11.03b, Salad is, facebook.com/saladisarmenia/posts/378789520210216
58. 2020.11.05, Telcell, Արցախցիներից՝ արցախցիներին, facebook.com/telcell.am/posts/3723860130978696
59. 2020.11.06a1, «Ամենահամովը քամած մածունովն է». Նարինե Աբգարյանը ժենգյալով հաց էր վաճառում Երևանում, sptnkne.ws/EWRe
60. 2020.11.06a2, «Պիտի հաղթենք մեր նվիրվածությամբ եւ համառությամբ». Նարինե Աբգարյանը Երեւանում իր գրքերն ու ժենգյալով հաց է վաճառում, bravo.am/news/74919
61. 2020.11.06a3, Գրող Նարինե Աբգարյանը Երևանյան արճարաններից մեկում արցախցի կանանց թխած ժենգյալով հացն էր վաճառում, Անի Սարգսյան, hetq.am/hy/article/124028
62. 2020.11.06a4, Ժենգյալով հաց՝ Նարինե Աբգարյանից, CIVILNET, youtube.com/watch?v=WP5YoFV9uRs,
63. 2020.11.06a5, Ժենգյալով հացն արցախցի կանանցից, վաճառքը՝ Նարինե Աբգարյանից, Հովհաննես Վարդանյան, 1lurer.am/hy/2020/11/06/Ժենգյալով-հացն-արցախցի-կանանցից-վաճառքը-Նարինե-Աբգարյանից/354428
64. 2020.11.06a6, Հանրային հեռուստաընկերություն, Լուրեր. Հատուկ թողարկում 21:00| Ժենգյալով հացի մասին՝ 45:00-ից,youtu.be/3-dQzJyZUIg

65. 2020.11.06a7, Մոսկվայից՝ Մոսկովյան. Նարինե Արզարյանն օգնում է արցախցի կանանց. լուսանկարներ, armeniasputnik.am/photo/20201106/25214677/moskvayic-moskovyan-narine-abg-aryann-ognume-arcaxci-kananc.html
66. 2020.11.06b1, Հարսանեկան լավագույն ֆոտոշարքերը միայն ժենգյալով հացով են լինում:🍷, ժենգյալով, facebook.com/jengyalov/posts/120748809829744
67. 2020.11.07, Արցախցիները՝ Էջմիածնում, Հայկուշ Ասլանյան, Լուրեր, Հայաստանի հանրային հեռուստաընկերություն, 1lurer.am/hy/2020/11/07/Արցախցիները-Էջմիածնում/355016
68. 2020.11.08, Ամենահամեղ ժենգյալով հացը՝ պատրաստված Արցախցիների ձեռքերով, facebook.com/TasteofArtsakh/
69. 2020.11.09, Մանան Դաֆին Facebook user post, facebook.com/permalink.php?stor_y_fb主id=3652251044832204&id=100001420337499
70. 2020.11.12a, Դադիվանքի անուշներ, facebook.com/Dadivanqdelights/
71. 2020.11.12a1, Դադիվանքի անուշներ, facebook.com/Dadivanqdelights/posts/103527941577092
72. 2020.11.12b, Վարդենի, facebook.com/dizayn.flowers/posts/648169499195329
73. 2020.11.13a, բանաստեղծություն ժենգյալով հացի մասին, ժենգյալով, facebook.com/jengyalov/posts/129038582334100
74. 2020.11.13b, Ուստան ռեստորան, facebook.com/vostan.mbg/posts/1244956652549826
75. 2020.11.13b1, "Արցախը Երևանում" Արցախյան ապրանքների տոնավաճառ, Face book event, Vostan Restaurant, facebook.com/events/272201244207046/
76. 2020.11.14, Boqonik bakery, facebook.com/Boqonikbakery/posts/757394698149276
77. 2020.11.15, Արցախի փախլավա, գաթա, թթու ու ժենգյալով հաց. արցախցի կանայք Երևանում աշխատում են ի նպաստ իրենց երկրի, 168.am/2020/11/15/1406743.html
78. 2020.11.16a, Ուստան ռեստորան, facebook.com/vostan.mbg/photos/a.1247533112292180/1247533195625505/
79. 2020.11.16b, ժենգյալով Հաց Zhengyalov Hac, facebook.com/ժենգյալով-Հաց-Zhengyalov-Hac-294497294479215/
80. 2020.11.19a, Armenian Cooking Facebook public group post, facebook.com/groups/397722193766371/permalink/1491877187684194/
81. 2020.11.19b, Ուստան ռեստորան, facebook.com/vostan.mbg/posts/1250222352023256
82. 2020.11.23a, Koriz facebook.com/korizapplication/posts/160043689146483
83. 2020.11.23b, Շուշվա ժենգյալով հաց, facebook.com/Շուշվա-ժենգյալով-հաց-104478564831740/
84. 2020.11.23c, Ուրիշ ժենգյալ / Oureesh zhengyal, facebook.com/oureesh/
85. 2020.11.24, Dalma Garden Mall, facebook.com/DalmaGardenMallOfficial/posts/3424952924268002
86. 2020.11.25, Ուստան ռեստորան, facebook.com/vostan.mbg/posts/1254673744911450
87. 2020.11.26a, Future is Now, facebook.com/FUTUREisNOWngo
88. 2020.11.26a1, Future is Now, facebook.com/FUTUREisNOWngo/posts/136522251590274
89. 2020.11.28, Pier 28, facebook.com/pier28evn/posts/158455885998901
90. 2020.11.29, Արցախի համն ու հոտը՝ ժենգյալով հացը՝ Երևանի սրտում, Նադյա Բաբայան, Լուրեր, Հայաստանի հանրային հեռուստաընկերություն, 1lurer.am/hy/2020/11/29/Արցախի-համն-ու-հոտը-ժենգյալով-հացը-կծուն-թթուն-Երևանի-սրտում/368125
91. 2020.12.01a, «Արցախի գույներ» ձեռագործ իրերի տոնավաճառը կգործի մինչև դեկտեմբերի 5-ը, journalist.am/archives/22020
92. 2020.12.01b, Բարեգործական տոնավաճառ/ Charity Fair Facebook event by SOS Children's Villages Armenia, facebook.com/events/2787555234892650/

93. 2020.12.02, Arsen Sarkisyan՝ Կապան համայնք Facebook Public group, facebook.com/groups/www.syunik.am/permalink/3837218596312703/
94. 2020.12.06, Արցախի ժենգյալով հացի համն ու հոտը Արսլան փողոցում, facebook.com/Արցախի-ժենգյալով-հացի-համն-ու-հոտը-Արսլան-փողոցում-104777754829829/
95. 2020.12.07, Anna Isakhanyan, I am Arm Vegetarian~, facebook.com/groups/30366041024/permalink/10158019615026025/
96. 2020.12.09, Արցախի բարիքներ, facebook.com/artsaxibariqner/posts/452384942834359
97. 2020.12.10, Ուստան ռեստորան, facebook.com/vostan.mbg/posts/1266557270389764
98. 2020.12.19, Բարեգործական տոնավաճառում Արցախի բարիքներն են, Վահե Դավթյան, 1lurer.am/hy/2020/12/19/Բարեգործական-տոնավաճառում-Արցախի-բարիքներն-են/381736
99. 2020.12.27, Արցախյան ժենգյալով հացի փոքրիկ կրպակն արդեն վերածվել է հարմարավետ սրճարանի, Լիլիթ Դանիելյան, Լուրեր, Հայաստանի հանրային հեռուստաընկերություն, 1lurer.am/hy/2020/12/27/Արցախյան ժենգյալով հացի փոքրիկ կրպակն արդեն վերածվել է հարմարավետ սրճարանի/386371
100. 2020.12.29, Taste of Artsakh, facebook.com/TasteofArtsakh/posts/110537600932513
101. 2020.12.31, Ժենգյալով հացի բույրը. Ստեփանակերտի շուկան նախկինի պես առատ է բերք ու բարիքով, բայց մարդիկ նախկինը չեն. Մեկը որդի է կորցրել, մյուսը՝ տուն ու տեղ. Առավոտ – Լուրեր Հայաստանից, Լուսինե Բուդաղյան, aravot.am/2020/12/31/1162854/
102. 2021.01.02a, «Ես իմ ձեռով էի քաղում կանաչին. հիմա էլ ո՞նց գնամ՝ էդ տարածքները տվին թուրքին». 63-ամյա կնոջ տնային բիզնեսն է վտանգված, Արմեն Դավթյան, Առավոտ – Լուրեր Հայաստանից, aravot.am/2021/01/02/1162998/
103. 2021.01.02b, Ուրիշ ժենգյալ/Oureesh zhengyal, facebook.com/oureesh/photos/a.106112364671212/117343190214796/
104. 2021.01.07, Ժենգյալով հաց, facebook.com/jengyal/
105. 2021.01.20, Taste of Artsakh, facebook.com/TasteofArtsakh/videos/452876342391541
106. 2021.01.30, Taste of Artsakh, facebook.com/TasteofArtsakh/posts/123951622924444
107. 2021.02.01, Mother's Farm (Գորիս), facebook.com/Gorisfarm/posts/1100416703752772

«ԺԵՆԳՅԱԼՈՎ ՀԱՅՐ» 2020 Թ. ԱՐՑԱԽՅԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՕՐԵՐԻՆ

Ռուզաննա Ծատուրյան, Ռոման Հովսեփյան

Ամփոփում

Արցախում 2020 թ. սեպտեմբերի 27-ին սկսված պատերազմի և հետագա օրերին Հայաստանի Հանրապետությունում Արցախին ու տեղահանված արցախահայությանը սատարելու նպատակով բազմազան նախաձեռնություններ էին իրականացվում: Դրանք միտված էին ոչ միայն Արցախի և արցախցիների աջակցությանը, այլև արցախյան մշակույթի, արտադրության և ինքնության տարատեսակ հարցերը բարձրաձայնելուն, ընդգծելուն, ներկայացնելուն և հանրայնացնելուն: Պատերազմական շրջանի աջակցության այս նախաձեռնությունները հաճախ իրականացվում էին Արցախյան խոհանոցի,

մասնավորապես՝ հայտնի և ճանաչված կերակրատեսակների (ժենգյալով հաց, փախլավա, կուրկուտ, մեղր, գինի, վայրի համեմունքային և բուրումնավետ բույսեր և այլն) հանրայնացման և ապրանքայնացման միջոցով: Պատերազմի օրերին վերոհիշյալ կերակրատեսակներից ընտրվեց ժենգյալով հացը՝ կանաչիներով կարկանդակը, որի շուրջ, հանրայնություն վայելելով, ձևավորվեցին մի շարք սոցիալական ձեռնարկատիրական նախաձեռնություններ:

Բանալի բառեր՝ ժենգյալով հաց, Արցախ, պատերազմ, ինքնություն, սոցիալական ձեռնարկատիրություն, խորհրդանիշ, ազգային խոհանոց:

«ЖЕНГЯЛОВ ХАЦ» В ДНИ АРЦАХСКОЙ ВОЙНЫ 2020 ГОДА

Рузанна Цатурян, Роман Овсепян

Резюме

Различные инициативы, посвященные Арцаху и переселенному армянству Арцаха, были претворены в жизнь в РА как в процессе войны, начавшейся в Арцахе 27 сентября 2020 г., так и в поствоенное время. Эти мероприятия призваны были поддержать Арцах и арцахцев, представить и популяризировать культуру Арцаха. Поддерживающие инициативы военного периода часто осуществлялись посредством популяризации и коммерциализации арцахской кухни, в частности, хорошо известных блюд («женгялов хац» – лепешка с зеленью, куркут), кондидерских изделий – пахлава, таких продуктов, как мед, вино, а также пряные дикорастущие травы. В эпицентре популярных социальных предпринимательских инициатив оказался именно «женгялов хац».

Ключевые слова – «женгялов хац», Арцах, война, идентичность, социальное предпринимательство, символ, этническая кухня.

"JENGALOV HATS" IN THE 2020 ARTSAKH WARTIME

Ruzanna Tsaturyan, Roman Hovsepyan

Abstract

Various initiatives dedicated to Artsakh and the displaced Artsakhi Armenians were implemented in the Republic of Armenia during the war that began in

Artsakh on September 27 of 2020 and in the following days. These events were dedicated to the support of Artsakh and the people of Artsakh, to raising, emphasizing, presenting and publicizing various issues of Artsakh culture, production, identity. These wartime period support initiatives were often carried out through the popularization and commercialization of Artsakh cuisine, particularly well-known dishes (jengyalov hats, baklava, kurkut, honey, wine, wild flavorings and aromatic plants, etc.). Jengyalov hats (bread with herbs) was selected from the above-mentioned and a series of social entrepreneurial initiatives having popularity were formed around it during the war.

Key words – jengyalov bread, Artsakh, war, identity, social enterprise, symbol, ethnic cuisine.